

Uppgift 11 Läs om

3.14 Sokratesgestalten

Kort utdrag ur Svante Nordin, Filosofins historia

Den tidigaste Platonskriften är enligt många uppfattning Sokrates' försvarstal. Den utger sig för att återge Sokrates tal inför sina domare. Författaren var vittnesgill, ty Platon var vid det tillfället med bland åhörarna. Där får Sokrates berätta om sitt liv och om hur han ser på sin egen gärning. En stor händelse som han tillmäter stor betydelse inträffade när hans vän Chairefon begav sig till Delfi och frågade det berömda Apollo-oraklet där om det fanns någon som var visare än Sokrates. Pythian svarade, att ingen var visare. Det var ett svar som konfunderade Sokrates, som frågade sig: "Vad syftar guden på, vad är den dolda undermeningen, jag vet ju att jag inte alls är vis? Vad kan han mena när han säger att jag är visast?" Sokrates beslöt att efterforska Apollos mening genom att uppsöka sådana i Aten som hade rykte om sig att vara visa. Den förste som utsattes för Sokrates provande frågor var en politiker: 'Jag provade honom genom att samtala /.../ och då fann jag att han inte var vis, fast många andra och i synnerhet han själv tyckte att han var det. Då försökte jag bevisa för honom att han inte var vis fast han trodde det. Han och många andra som var med greps av hat mot mig, men när jag gick därifrån tänkte jag för mig själv att jag är visare än den mannen; ingendera av oss vet nog något som det är något värde med, men han tror att han vet något fast han inte gör det - jag däremot vet ingenting och tror inte heller att jag gör det. Så en liten aning visare är jag antagligen just därigenom att det som jag inte vet, det tror jag heller inte att jag vet".

Sokrates fortsätter sina efterforskningar. Han går från politikerna till poeterna, från poeterna till hantverkarna och kommer överallt till samma resultat. De han talar med kan visserligen sin konst eller sitt hantverk. Men de saknar den visdom de tror sig om att ha. Sokrates förblir genom att inse sin okunnighet den visaste. Hos dem vars brist på insikt han avslöjar uppväcker han

överallt hat och förargelse. Så uppstod, menar Sokrates i *Försvarstalet*, den fördom mot honom som funnits under lång tid och som utgjorde grogrunden för processen. De goda atenarna ogillade att bli blottställda och rannsakade av Sokrates - i synnerhet som det ofta skedde inför åhörare: ”En grupp ynglingar från rika familjer med gott om fritid slår frivilligt följde med mig därför att de tycker det är roligt att höra på när jag sätter människor på prov.” Det kunde inte vara behagligt att utsättas för den Sokratiske ironi, som gör sig så starkt gällande både i försvarstalet och i många av dialogerna.

En av beskyllningarna mot Sokrates gick ut på att han skulle ha förnekat gudarna och i stället velat införa en tro på demoner. Sokrates tillbakavisar i försvarstalet anklagelsen för ateism och försöker förklara hur det förhåller sig med hans ’daimon’. Denna daimon är ”ett slags röst som dyker upp, och när den gör sig hörd avråder den mig alltid från något som jag är på väg att göra, men den manar mig aldrig att göra något bestämt.” Sokrates berättar om några tillfällen när hans ’daimon’ ingripit och hindrat honom från att göra sådant som hade varit orätt. Ett sådant tillfälle inträffade under de s.k. trettio tyrannernas diktatur. Då blev Sokrates tillsammans med fyra andra män befalld att bege sig till Salamis för att hämta en viss sjöbefälhavare Leon som bodde där och som tyrannerna ville avrätta. Sokrates förstod att hans liv svävade i fara om han inte lydde. Men han förblev trogen sin insikt att döden är ett ringa ont, men det att göra sig skyldig till orätt ett stort: ”Ty hur mäktigt deras välde än var, det skrämde mig ej till att göra orätt, utan så snart vi lämnat rådhuset, for väl de fyra andra till Salamis och hämtade Leon, men jag gick raka vägen hem.”

Majoriteten av domarna dömde Sokrates till döden. I det sista partiet av sitt försvarstal framhåller Sokrates att den verkliga olyckan drabbat atenarna som fällt en orättvis dom, inte honom själv. Döden är nämligen enligt Sokrates övertygelse inte något ont. I värsta fall är den en drömlös sömn, och få människor, inte ens perserkonungen själv, kan sanningsenligt påstå att särskilt många av deras dagar varit bättre och behagligare än en natt då man sover utan drömmar. Eller så är döden en förflyttning till en plats där vi får möta alla tidigare

döda. Sokrates gläder sig på förhand åt utsikten att få inveckla sig i filosofiska samtal med de stora figurerna ur det förflutna, en Homeros, en Hesiodos, en Ajas eller Odysseus. Hans avslutningsord till sina domare blir: ”Dock - nu är det tid att vi går härifrån, jag för att dö, ni för att leva. Vem av oss som går mot det bättre ödet vet ingen utom Gud allena”.

Redan i *Sokrates försvarstal* finns mycket av Sokrates kvintessens. Där finns spörjaren från gator och torg, som ansätter atenarna dagarna i ända. Där finns filosofen, som i enlighet med Delfioraklets bud försöker lära känna sig själv och som inser att insikten om den egna okunnigheten är visdomens begynnelse. Där finns mannen vars civilkurage är obegränsat och som aktar döden för ett ringa ont. Bilden av Sokrates kompletteras genom dialogerna, där han i de flesta fallen uppträder som huvudpersonen. - - -

I dialogerna *Kriton* och *Faidon* berättas om Sokrates sista tid och om hans död. I den förstnämnda dialogen kommer Sokrates förmögne vän Kriton till honom i fängelset och erbjuder sig att hjälpa honom att fly - vakten är mutbar, flyktvägen är förberedd. Men Sokrates vägrar, trogen sin sats, att det är bättre att lida orätt än att göra orätt. Att trotsa Atens lagar, under vars skydd han levat hela sitt liv, skulle vara orätt, alldeles bortsett från att ett liv i landsflykt måste bli olyckligt och ovärdigt.

I *Faidon* berättas om Sokrates sista dag. Med sina vänner diskuterar han nu en onekligen relevant fråga - den om själens odödlighet. Sokrates anför olika sinnrika bevis för sin tro att själen överlever kroppen och i ett liv efter detta mottar belöningar eller straff. Han förklarar, att han betraktar filosofin som en förberedelse för döden. Filosofen gör sig redan i livet fri från det kroppsliga och från alla animaliska drifter, menar Sokrates. Därför behöver han inte frukta döden. - - -

Lästips: Platon, Om kärleken och döden

Översättning av Jan Stolpe och inledning av Staffan Bergsten, Lund 1993 (innehåller dialogerna *Gästabudet (Symposion)*, *Sokrates försvarstal* och *Faidon*).

forts. STEG 4 a